

УДК 811.161.2'367.622'282.2(477.82)

Руслана Зінчук

СЛОВОЗМІНА ІМЕННИКІВ СЕРЕДНЬОГО РОДУ, ОФОРМЛЕНИХ ЗА ЗРАЗКОМ СУБСТАНТИВІВ ДАВНІХ *-Ў-, *-ЈЎ-ОСНОВ, У ЗАХІДНОПОЛІСЬКИХ І СУМІЖНИХ ГОВІРКАХ

На матеріалі західнополіських і суміжних говірок проаналізовано словозміну іменників середнього роду, оформлених за зразком субстантивів давніх *-Ў-, *-ЈЎ-основ. З'ясовано чинники впливу на існування діалектних відмінностей у досліджуваній формотвірній системі. Встановлено, що специфіку діалектної парадигми аналізованих іменників визначають інтенсивні процеси інноваційного характеру, зокрема типові для говірок фонетичні закономірності та граматична аналогія. Вказано на продуктивність фонетично видозмінених давніх флексій субстантивів колишніх *-Ў-, *-ЈЎ-основ.

Ключові слова: говірка, словозміна, іменник, відмінок, флексія, граматична аналогія, фонетична інновація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Витворення сучасної української системи відмінювання іменників пов'язане зі складним процесом перерозподілу давніх основ у зв'язку зі зміною критеріїв розрізнення словозмінних типів. Диференціація субстантивів за родовою ознакою та уніфікація відмінкових закінчень у межах нових парадигм сприяли трансформуванню шести давньоукраїнських типів відмінювання в чотири сучасні відміни [2, с. 57], словоформи яких в обох мовних системах (і літературній, і діалектній) позначені, однак, наслідками активної взаємодії колишніх основ у процесі становлення словозмінних норм. Народнорозмовна традиція нерідко засвідчує більшу супроти літературної норми варіантність флексійних формантів з огляду на активні фонетико-аналогійні процеси в діалектному формотворенні. Вивчення специфіки зближення відмінкових форм іменників одного роду, але різних давніх основ, установлення причин флексійної варіантності в іменниковій парадигмі кожного українського діалекту необхідне для найповнішого з'ясування всіх деталей процесу формування української субстантивної словозміни.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Представити діалектну словозміну як систему з можливістю вивчення напрямів та наслідків взаємодії давніх основ субстантивів, диференційованих за родовою ознакою, дозволяє наддіалектна інваріантна модель формотворення іменників, апробована на відповідному діалектному матеріалі М. І. Зубрицькою (бойківські говірки) [11], Л. В. Рябець (говірки центральнополісько-середньонаддніпрянської суміжності) [15], К. Д. Глуховцевою (східнословобожанські говірки) [4]. Системний підхід до аналізу субстантивної словозміни західнополіських і суміжних говірок дав

змогу репрезентувати специфіку окремих словозмінних типів іменників цього ареалу у спеціальних наших розвідках [7; 8; 9; 10].

Мета дослідження – на матеріалі західнополіських і суміжних говірок проаналізувати флексійну систему іменників середнього роду, оформлених за зразком давніх *-ǫ-, *-jǫ-основ. Реалізація поставленої мети передбачала виконання таких **завдань**: у спонтанному діалектному мовленні поліщуків простежити і максимально повно зафіксувати відмінкові форми зазначених субстантивів; прокоментувати чинники впливу на існування діалектних відмінностей у досліджуваній формотвірній системі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Іменники середнього роду колишніх вокалічних *-ǫ-, *-jǫ-основ, а також основ на приголосний *-s-, які, «втративши (за винятком окремих форм множини) характерний суфікс -es, повністю злилися з *-ǫ-основами» [1, с. 64], увійшли до сучасної другої відміни. Діалектний фактаж дає змогу згрупувати аналізовані субстантиви в чотири словозмінні типи, зокрема іменники з твердим нешиплячим приголосним основи та закінченням -o, субстантиви з основою на м'який кінцевий консонант і флексією -e, іменники з шиплячим приголосним основи та закінченням -e, фонетично видозмінені в українській мові субстантиви *-jǫ-основ із колишньою флексією -ue (-ьє) < *-ьje. Предмет аналізу в пропонованому дослідженні – іменники середнього роду із закінченнями -o та -e.

За живомовними свідченнями, аналізовані субстантиви в називному та знахідному відмінках однини, як правило, зберігають флексії відповідних форм іменників давніх *-ǫ-, *-jǫ-основ: *бúде богáте тóйе се^члó, се^члó ни палíели, такóйе тонáн'ке полотнó, то такá зимл'á ни до робóти / корчú / болóто, йíднé йíцé с'óд'н'а, то все колхóзне пóле стáло, сóнце пичé стрáшно / а мýсиш робíети*. У говірках східної діалектної зони досліджуваної території фіксовані форми іменника *поле*, що, ймовірно, свідчать про збереження історичної м'якості кінцевого приголосного основи перед [e] під впливом форм інших відмінків, як-от: *поля, полю, в полі*, пор.: *в когó пóл'е / то булó багáто синокóсу, сáме основнé ёто пóл'е, забíл'і свóго брáта за пóл'е*. Відмінності у формотворенні аналізованих відмінкових позицій, пов'язані з фонетичними закономірностями діалектного мовлення, простежено в говірці с. Велимче Рт., пор. форми іменника *жито*: *зишлíес'а баебíе таí вíежали йíйí жíето // лижíет' усéйке жíето на помéти / а жíето^а перш чíесте^чйе такé бúло // прийíхала мáти таí кáже / от жíето^а вéжали / шоб же ж дав биг погóду / ну вже присóхло вонó однёо сторонóйо / о^аберну́ли на дрúгу стóрону / йак вéйшла хмáре / йак упарíшчит' дошч / тóуу пом'ít' / тéйе жíета уплискáв / каласкíе до тогó в зéмн'у вби^{ев} / шо страх*.

У родовому відмінку однини іменники середнього роду в більшості західнополіських говірок зберігають успадковані від відповідних

відмінкових форм субстантивів давніх *-ǫ-, *-jǫ-основ закінчення -а, -'а: *пиривѣсла робіѣли ж:ѹѣта, до силá пйет' к'ілѡмитрув ішліѣ, до с'ѡго л'іта ше в своїй хáти сид'іла, прийїхав с пѡл'а / бўл'бу обѡрував, прийшліѣ н'імци / то вже мáло м'іс'ц'а в сил'і бўлѡ; пор. також своїá сорѡчка / кáжут' / бліѣкше до т'іла, так і рос:трил'ѣли ѹѡго кала тѡго дѣрва. Специфіку говірок східної діалектної зони досліджуваного ареалу визначають форми родового відмінка однини іменників історично м'якого різновиду з депалаталізованим свистячим у кінці основи, пор.: *зайшла в хáту / с'іла кал'а окѣнца, до сѣрца дойшло і вмер, л'удѣї зогнал'і до ѹеднѡ м'ісца, ни добрáтис' до тѡго кубѣлца; пор. також фіксації Ю. В. Громика в говірці с. Липне Ківерцівського району, розташованій в ареалі середньополісько-західнополіського пограниччя: сѣрца, сѡнца, мн'ісца, гук'ѣнца, видѣрца, ѹайцá, диривцá [5, с. 108]. Словоформа *ѹиц'ѣ* (*ж'ѣдного ѹиц'ѣ с'ѡд'н'е, шо с тѡго ѹіднѡго ѹиц'ѣ / хоч би двѡѹе*), виявлена в говірках центральної, північно-західної та західної діалектних зон обстеженої території, очевидно, засвідчує наслідки підвищення і звуження вимови наголошеного [а] після м'якого приголосного.**

Форми давального відмінка однини, «спеціалізованого на вираженні семантико-синтаксичної функції адресата дії» [3, с. 106], у діалектній парадигмі іменників середнього роду (назв неістот) представлені спорадично. Західнополіська народнорозмовна традиція в аналізованій відмінковій позиції зберігає флексії відповідних виявів субстантивів давніх *-ǫ-, *-jǫ-основ, пор.: *чириз те н'імец' нийáкого вридá ни дав сѣлѹ, шо тому пѡл'у за рик зрѡбиш / ни вїрѡбиш так хѹтко ѹе.*

В орудному відмінку однини в більшості говірок послідовно фіксовано розрізнення іменників із кінцевим твердим приголосним основи на -ом та м'яким і шиплячим (історично теж м'яким) на -ем: *ше ї фѹруѹу визлі нас ц'ілим сѣлѡм, с'іном корміѣли кон'ѣ / корѡву, накріѣйис' тиѣм радинцѣм чи чиѣм і дѡбре бўлѡ, ше ѹицѣм помáжиш тїѣйї пирѡг'ѣ / запикуц'а / жѡвтиїк'і / хорѡши. Ненаголошена флексія -ем нерідко позначена наслідками підвищення і звуження артикуляції [е]: *там за ѹвáнц'овим пѡлѣм зрáзу нáше бўлѡ, отѡ вже пѡлѣм наградїѣв / ѹіднїѣ бурїанїѣ, лед' с тѡго л'іса вїбравс' / дѡбре шо сѡнце бўлѡ / то за сѡнцѣм, вже з м'ісцим порá оприд'іліѣтис'а. В окремих говірках східної діалектної зони досліджуваного ареалу орудний відмінок однини іменника *поле* представлений формою зі збереженням [л'] перед закінченням -ем, пор.: *бригад'ір то тої / котѡриї пѡл'ем зан'імáвс'а, хлѡпци виб'ірál'і девчáт с пѡл'ем онѡ, ідѣш пѡл'ем / л'убѡтá. Більшу частотність флексії -ом на діалектному ґрунті зумовлює граматична аналогія, наслідки дії якої в окремих шацьких та берестейських говірках – вирівнювання форм субстантивів м'якої групи за моделлю твердого типу відмінювання, пор.: *коліѣс' дивїѣлис'а шѡб с пѡл'ом бўлá д'івка, шѡс' с:ѣрц'ом в ѹѣйї нидѡбре.****

Розгалужена флексійна система характеризує формотворення місцевого відмінка однини іменників середнього роду в західнополіських і

суміжних говірках (див. карти 32а, 32б атласу автора [6]). У говірках південної діалектної зони та окремих говіркових групах східної частини обстеженої території фіксовано закріплені літературною нормою словоформи із закінченням *-і*, яке субстантиви з кінцевим м'яким приголосним основи, ймовірно, перейняли від форм твердої групи з «фонетично зміненою давньою флексією *ě, що була властива первісно іменникам з основами на **-ǫ-*» [12, с. 97–98]: *в се^чл'і йідну ж'інку рáнили, йа з мамоу в жу^ет'і но^чо^вáла / а тáто в хáт'і сам, шо в тим болóт'і знайдиш, самá всталáс'а / а ше зимá / то ц'ілими д'н'éми в:окн'і сижú, в се^чл'і старé чи малé / а вс'і жнут на пóл'і, стáвл'у в такóму м'іс'ц'і / шоб знала / туйу вóду св'ачóну, зáвше на сóнц'і присушú на радн'і т'і^ейі йáблика / і ше в п'іч на трóх'і.*

Велику продуктивність при формотворенні місцевого відмінка однини іменників середнього роду в говірках досліджуваного ареалу виявляє закінчення *-и*, яке можемо кваліфікувати як наслідок характерної для північноукраїнських говорів рефлексії ненаголошеного *ě [14, с. 59]: *кажут' / русáлк'і в жу^ети сид'ét' і л'акáйт' / хто на виритéни / хто на кóворотку / пр'éли, муч'іли йугó в óзечри, зáвше на болóти латáт' цвилá; пор. також в дéреви ти жуку́, живóго м'іс'ц'а ни булó на т'іли / так поб'іли м'іцно, кажú все йійі / тáто на нéби / бáчит' і оберигáйе те^чбé.* Живомовні свідчення вказують на активність форм із ненаголошеною флексією *-и* в місцевому відмінку однини субстантивів давніх вокалічних **-jǫ-*основ, пор. словоформи іменника *поле*: *сóнце зайде / а ми ше на пóли, у пóли то^д'і всéй'кі бул'і^е, ти^е сиб'і хаз'айовáв на свéму пóли / нихтó д'іла до тибé ни мав, пришл'і^е дудóм у жóвтн'у / то ше збиж стóйáла на пóли, на пóли ни лéхка робóта, робóти булó на пóли мóре, в ме^чнé булá закóпана скр'і^чн'а такá з одéжойу на пóли / і вона остáлас'а; пор. також формотворення субстантивів з основою на свистячий і вібрант: *на с'óму м'ісци тóже вс'а симн'á в'і^егибла, т'éшко на сéрци, вит'агáйім ти конóпли з вод'і^е і сúшим на сóнци, булá рикá / шо вóлни йшл'і^е / йак де в мóри.* Про визначальний вплив флексії *-и* на діалектне формотворення місцевого відмінка однини іменників середнього роду свідчать фіксації Ю. В. Громика в поліській говірці: *в кр'ісли, на том слóви, на булóти, в с'іни, на кул'іни, в кур'іти, на вдийáли, в царстві, на кул'éси, на пул'іни, на дéрви, в гóци, в кúхри, в жу́ти, на вирт'óни, в гóзири, пу хадз'áйтви, в пóли, на мóри, в гóри, в сéрци, на сóнци, на мн'ісци, в гук'éнци та ін.* [5, с. 108].*

Виразу діалектну специфіку в оформленні аналізованої відмінкової позиції субстантивів середнього роду виявляють говірки східної частини обстеженої території, пор.: *вона в дрúгом сел'é жилá, вáрта ход'іла по сел'é, на окн'é полож'іла.* Закінчення *-é* можемо розглядати як рефлекс *ě в наголошеній позиції [14, с. 59].

Розрізнені говіркові групи в межах досліджуваного ареалу утворюють словоформи із закінченням *-ови* як фонетичним відповідником «флексії давального відмінка однини іменників давніх вокалічних **-ǫ-*

основ, що прийняла на себе згодом і функції місцевого відмінка однини» [12, с. 98], пор.: *в жієтови цвиту́т', с'в'атну́йу одéжу в кúхрови складáли, на зал'ізкови кладу́т' огóн', купáлис'а в:óзирови зáвше, л'ітом чáсто ми хаз'áйін на с'інови спав / надворí, ото вréдне свіен'а / всéйк'е ї́дло в корієтови, ц'іли ден' сто́йáли в тóму болóтови, мóже йакі́йс' хвóроб стáти в тибé на т'ілови. Закінчення -ов'і в досліджуваних говірках фіксоване зрідка: *тре знáти де лицé / де вієворот на тóму полотнóв'і, в жлúктóв'і прáли / такé булó жлúкто. Спорадично за зразком твердого типу відмінювання уніфіковані відмінкові вияви іменників м'якого різновиду, пор.: на сóнц'ови кладу́ йáблука / трóшк'і ха́й приві́анут', одра́зу на пól'ови об:ивáли тійі конóпл'і. Зважаючи на особливості вокалізму окремих говіркових груп досліджуваного ареалу, флексія -ови під впливом підвищення та звуження вимови ненаголошеного [о] може бути представлена модифікатором -ови / -уви: *одна машкара́ гудé на жієтов'ови, в с'інов'ови пуд образáми стáвл'али ту мієску с кут'óйу, коліе́ ни заї́дїе / то пóвно лáхув на ліжшк'уви, на сóн'ц'уви суші́ли. Із позиційними змінами голосного [о] в закінченні -ови пов'язуємо флексійний варіант, фіксований у мовленні жительки с. Велимче Рт.: *по тим жієтави збигáйе / і в сирéдину вода́ ни захóдит' в кóпу.****

Серед діалектних виявів місцевого відмінка однини субстантивів середнього роду зауважено словоформи із закінченням -у, що може засвідчувати наслідки дії внутрішньої або ж зовнішньої аналогії [1, с. 74]. Флексія -у вживана передусім після м'якого кінцевого приголосного основи, пор.: *на пól'у складáли / шоб онó просхлó, так на пól'у і пропáла та збиж, йа на пól'у за колхóзу робі́ела / ланкóвийу бу́ла, йіла пирі́ей тої шо в пól'у, йіх там на м'іс'ц'у ї́ закопáли / тиєх л'удéї, на тим м'іс'ц'у цéрка бу́ла, йа ни пóмн'у / шоб на сóнц'у суші́ела / тико в пичі́. Меншу частотність аналізоване закінчення виявляє в місцевому відмінку однини іменників твердого типу відмінювання. Словоформи із закінченням -у спорадично фіксовані тільки в конструкціях «прийменник по + іменник», пор.: *не ході́те по жіту / там русáлка злóвет, по жіту чи по йакóму гóррóду хóд'ат', по болóту ростé кл'úква, хóдит' по сел'у́ без тóлку, чо́г по тóму дéриву лáзити.**

Живомовні свідчення вказують на можливість варіантної реалізації місцевого відмінка однини субстантивів середнього роду в окремо взятій говірці, пор.: *русáлк'і / то колі́ес' казáли / шо тико в жієти бáчили / то дитéї л'акáли / шоб ни ході́ели / бо хóд'ат' / то кв'іти рвут' там в жієтови (Брідки Ст.), на пól'і ше ї́ л'он с'ійали, посóхне на пóли да ї́ везлі́ в клún'у (Полиці Вл.), пор. також: *по жієтови там скриз' / по пól'у / так старі́е л'удіе ка́жут' / оті́ейі д'іти вмерлийі хóд'ат' / то русáлк'і ка́жут' (Обенижі Тр.).**

Форм кличного відмінка однини в західнополіській парадигмі іменників середнього роду не зафіксовано. «Ці субстантиви не виражають

істот і в мові, крім випадків персоніфікації, функції звертання не виконують» [13, с. 119–120].

У називному та знахідному відмінках множини аналізовані іменники в говірках досліджуваного ареалу мають форми на *-a*, *-’a* відповідно до флексій субстантивів середнього роду давніх **-ǫ-*, **-jǫ-*основ: *б’ідни сéла / шо ї казáти, о би в минé тійї óкна мал’én’киий / на три шібочки, снара́ди лe^чт’іли чириз возéра с’удá ї тудá і ничóго, снувáли на грúбше такóйе полотнó / на рúедна, вз’алá к’ісло́го молоко́ да со́ди / росколотíла / мук’і тудá / ше йак ѓе йáйца / йідне́ йáйце́, одні́е бурйáніе́ кругóм / йак то пол’á биз хаз’áйіна*. Говірки східної частини обстеженої території вирізняють словоформи з депалаталізованим кінцевим [ц’] субстантивної основи, пор.: *і в цибу́лнику йáйца крác’ат / крácни вихóд’ат йáйца, хл’іб / йáйца / ма́сло / все н’імца́м од:авáли, вун знав грибні́йе м’ісца́, ѓе так’і кубéлца*.

У сполученнях із числівником *дві* (за аналогією також *три*, *штíри*) іменники середнього роду нерідко виступають у давніх дуальних формах, пор.: *три^е сил’і в йідні́м колго́спи булó, на дв’і сил’і тої сп’ів чу́ти, штí^ери ц’ех сил’і то гет забрáли, лас’т’ч’івк’é в хлив’і ѓе / аж три^е гнизд’і, зó дв’і в’ідр’і ма́ку ма́йу, хатí малéн’к’і / на три^е окóничк’і / а с’імйá то ве^чліка, такі^ейї звичáйні хатині́е булі́е на три^е в’ікн’і, дв’і чи три^е йіц’і розб’йéш тудí*.

Субстантиви *плече*, *око* в називному та знахідному відмінках множини, крім закінчення *-’і*, що «є залишком форм називного відмінка двоїни іменників колишніх **-ǫ-*основ» [13, с. 124], фіксовані з флексією *-и* через ствердіння шиплячого в більшості обстежених говірок, пор.: *аж плéчи од ти^ех клу́нкув забол’іли, ре́бен’а на плéчи да ї пошóв, набирéм бухáнок в мишóк / да за плéчи / да нисéмо, нийáк на вóчи ни ба́чу, ни чита́йу / óчи бол’éт’*.

Кілька флексійних варіантів визначають специфіку формотворення родового відмінка множини іменників середнього роду в західнополіських і суміжних говірках. Народнорозмовна традиція нерідко зберігає словоформи з нульовим закінченням відповідно до форм давніх **-ǫ-*, **-jǫ-*основ після занепаду редукованих *-ъ*, *-ь* [12, с. 103–104], пор.: *в минé рушник’ів булó богáто / радéн раб’і^ех / шо то ткут’, дв’іна́цим’ с’іл булó пуд тéйо гм’інойо, мо сто в’ід’ор воді́е нислá з рик’é, прийі́хали вже до хáти / ни булó ни óкон / ни двирéч’і, назбирáймо йóму ша́нку йійéц’ / і вин нам пил’ікайе / і тан’ц’у́ймо, кúрочка знислá дéс’ім’ йійéц’ і с’іла / і вісидила дéс’ім’ курч’éток; пор. також форми з основою на депалаталізований кінцевий [ц’]: *нимá йійéц’ зáра нийáк, пйат’ м’ісц булó*.*

Діалектну специфіку творення родового відмінка множини субстантивів середнього роду зрідка визначають словоформи, позначені локальними особливостями рефлексії етимологічного голосного у флексії **-овъ*, первісно характерній для відповідної відмінкової позиції іменників з основами на **-й-*, щоправда, уже з XI ст. фіксованій у словоформах субстантивів чоловічого роду давніх **-ǫ-*основ [1, с. 81], пор.: *в минé óнде кала ба́л’ка двóйе гн’іздув* (Мизове Ст.), *тод’і шче ти^ех ко́лесуу ни*

було́ (Піщане К-К.), пор. також: *типéр просі́в ни с'і́йут' / а тод'і́ і прóсо с'і́йали / і грéчку* (Лапні Квл.), *а воу́ніе пушлі́е блі́еш:уі́ л'іса так скра́йу житі́в* (Піщане К-К.).

Серед діалектних виявів аналізованої відмінкової позиції в говірках східної частини досліджуваного ареалу простежено словоформи із закінченням *-ей* як видозміною флексії *-ьи* (< **-ьь*) родового відмінка множини іменників давніх вокалічних **-й*-основ [1, с. 82], пор.: *на робóту с:éлеі ході́ли* (Озеро Вл.), *оди́йáлеі не бу́ло / то ра́дна тkáли* (Полиці Вл.), пор. також, імовірно, фонетично зумовлений флексійний варіант *-ий*: *мнóго с'óблиі попáлили в:уі́ну* (Жидче Пн.).

Специфіку формотворення давального, орудного й місцевого відмінків множини в іменниковій парадигмі сучасної української літературної мови та більшості досліджуваних говірок визначають флексії *-ам* (*-'ам*), *-ами* (*-'ами*), *-ах* (*-'ах*), які сягають давніх закінчень відповідних відмінкових позицій субстантивів колишніх **-ā*-, **-jā*-основ [1, с. 76], пор.: *ничóго ни зробі́елос'а ти́ем óкнам / довизлі́е, пол'ám удобрéн'і́е тре / так ни бу́де тоб'і́ роді́ети те по́ле, вйáзáли ті́еми пи́ривéслами сно́пкі́е ті́ейі́, за колхóзними пол'áми то́й л'іс одра́зу, ше нам ху́жиі́ в л'іси́ бу́ло / йак вам по сéлах, йак жни́ва́ / то всéйк'і́ гет в пол'áх / і малі́е / і старі́е*. На більшу супроти літературної норми розгалуженість флексійної системи в діалектному мовленні впливають інтенсивні процеси інноваційного характеру, зокрема типові для говірок фонетичні закономірності, пор. позначені підвищенням і звуженням вимови наголошеного флексійного [а] після м'якого кінцевого основи [л'] форми множини іменника *поле* в говірках центральної, північної та північно-західної діалектних зон досліджуваної території: *шо ти́ем пол'ém робі́ети / так'é зарóсли, отó пол'éми награді́ев колхóз / тико ма́к'і́ й об́лаваток, за на́шими пол'éми і синок'і́с одра́зу, у поул'эх хуторá булі́е, воу́ніе ма́ли по поул'эх шо йі́сти*. У говірках східної частини обстеженого ареалу субстантиви з основою на кінцевий [ц'] оформлені за схемою твердої групи через депалаталізацію свистячого, пор. фіксації Ю. В. Громика: *мисцáм, гук'énцáм, йáйцáм; мисцáми, гук'énцáми, йáйцáми; на мисцáх, в гук'énцáх, в йáйцáх* [5, с. 108].

Говірки східної діалектної зони досліджуваної території вирізняють форми орудного відмінка множини аналізованих іменників із кінцевим [і] після губного у флексії, пор.: *ра́днам'і́ накривáл'і́с, ни раз хлóпци́ пуд óкнам'і́*, пор. також форму зі стверділим [ц']: *м'ісцáм'і́ / йа зна́йу / ростé то́й ада́мув ко́рен'і́*.

Західнополіська народнорозмовна традиція зрідка зберігає залишки давніх дуальних форм орудного відмінка субстантивів середнього роду, як-от: *ішóв шоб хучі́ пол'éма* (Старовойтове Лбм.), *за колгóзними пол'éма* (Губин Лк.). Одним зі сприятливих чинників поширення форм орудного відмінка колишньої двоїни з фонетично видозміненим закінченням *-'ема* після м'якого приголосного І. Г. Матвіяс вважає подібність чи навіть тотожність із формами на зразок *очі́ма, плечі́ма, двері́ма* [13, с. 141], які в

діалектному мовленні фіксовані із флексією *-и^ема*, пор.: *замáзана та тóрба за пличи́^ема, за пличи́^ема сýниш, шо вонó зна́йе / лу́пайе очи́^ема йак барáн.*

У говірках центральної, північної та північно-західної діалектних зон описуваного ареалу простежено форми місцевого відмінка множини іменників із закінченням *-'ох* після м'якого або шиплячого (історично теж м'якого) кінцевого приголосного основи: *вже три^е нид'іли сиди́^{ет'} на ти^{ех} йáйц'ох, в двóх м'іс'ц'ох по́ле бу́ло, жи́ела на по́л'ох і все робі́ела, но́симо на плéчох от ск'ёрти солóму і дайéмо корова́м, чут' ни пуд жи́ета нисé на плéчох / нима́ чи^{ем} привизті́^е.* Очевидно, «зазначена флексія становить фонетичний розвиток закінчення субстантивів колишніх **-й-основ -ъхъ*, вона виявилася впливовою й охопила іменники різних основ, тому що підтримувалася аналогією до форм давального відмінка множини на *-ом*» [13, с. 142].

Висновки й перспективи дослідження. За живомовними свідченнями, основу діалектної парадигми іменників середнього роду творять словоформи з фонетично видозміненими давніми закінченнями субстантивів колишніх **-й-, *-jъ-основ*. Флексійну варіантність у системі іменникової словозміни визначають інтенсивні процеси інноваційного характеру, передусім, типові для західнополіських і суміжних говірок фонетичні закономірності: специфіка рефlekсації давніх та позиційні варіанти сучасних голосних, а також депалаталізація приголосних. Важливий внутрішньомовний чинник існування діалектних відмінностей у досліджуваній формотвірній системі – граматична аналогія: внутрішні взаємовпливи іменників давніх **-й-* та **-jъ-основ*, а також уніфікація відмінкових форм аналізованих субстантивів за моделлю інших словозмінних типів.

Перспективу дослідження вбачаємо в потребі проаналізувати специфіку формотворення іменників середнього роду давніх **-jъ-основ* на **-ьје* в західнополіських та суміжних говірках.

Список умовних скорочень

Волинська область: К-К. – Камінь-Каширський, Квл. – Ковельський, Квр. – Ківерцівський, Лбм. – Любомльський, Лк. – Локачинський, Рт. – Ратнівський, Ст. – Старовижівський, Тр. – Турійський.

Рівненська область: Вл. – Володимирецький.

Брестська область (Республіка Білорусь): Пн. – Пінський

Список використаної літератури

1. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови (Нариси із словозміни та словотвору) / С. П. Бевзенко. – Ужгород : Закарпатське обл. вид-во, 1960. – 416 с.
2. Бекеш Н. Зовнішня та внутрішня аналогія в українській мові / Н. Бекеш // Вісник Львівського ун-ту. – Львів, 2004. – Вип. 34, Ч. 1. – С. 56–62.
3. Вихованець І. Р. Система відмінків української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1987. – 231 с.
4. Глуховцева К. Д. Динаміка українських східнословобожанських говірок / К. Д. Глуховцева. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 592 с.

5. Громик Ю. В. Словозіміна іменників у поліській говірці села Липне / Ю. В. Громик // Літопис Волині : всеукраїнський науковий часопис / [гол. ред. І. Коцан, С. Радчук]. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – Ч. 10. – С. 104–110.

6. Зінчук Р. С. Атлас словозімини іменників у західнополіських говірках / Р. С. Зінчук. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – 164 с.

7. Зінчук Р. С. Словозіміна іменника мати в західнополіських говірках / Р. С. Зінчук // Волинь філологічна : текст і контекст / Західнополіські говірки в просторі та часі : зб. наук. пр. / [упор. Г. Л. Аркушин]. – Луцьк, 2010. – Вип. 9. – С. 48–56.

8. Зінчук Р. С. Словозіміна іменників жіночого роду, оформлених за зразком колишніх *-ї-основ, у західнополіських та суміжних говірках / Р. С. Зінчук // Волинь-Житомирщина : іст.-філол. зб. з регіональних проблем / [ред. В. Мойсієнко, В. Єршов]. – Житомир, 2010. – Вип. 22. – Т. II. – С. 79–88.

9. Зінчук Р. С. Словозіміна іменників середнього роду, оформлених за зразком давнього консонантного типу на *-t-, у західнополіських та суміжних говірках / Р. С. Зінчук // Волинь філологічна : текст і контекст / Актуальні проблеми сучасного мовознавства : зб. наук. пр. / [упор. І. П. Левчук]. – Луцьк, 2012. – Вип. 14. – С. 49–57.

10. Зінчук Р. С. Формотворення іменника кінь у західнополіських і суміжних говірках / Р. С. Зінчук // Молодий вчений. – 2016. – № 4. – С. 370–376.

11. Зубрицька М. І. Бойківська іменникова словозіміна : автореф. дис. ... канд. філол. наук 10.02.01 / М. І. Зубрицька. – К., 1992. – 19 с.

12. Історія української мови. Морфологія / [упор. С. П. Самійленко та ін.]. – К. : Наук. думка, 1978. – 539 с.

13. Матвіяс І. Г. Іменник в українській мові / І. Г. Матвіяс. – К.: Рад. школа, 1974. – 184 с.

14. Назарова Т. В. Іменникові *ě-закінчення в північноукраїнських говорах / Т. В. Назарова // Українська діалектологія і ономастика : зб. ст. – К. : Наук. думка, 1964. – С. 50–63.

15. Рябець Л. В. Словозіміна іменника в говірках центральнополісько-середньонадніпрянської суміжності : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Л. В. Рябець. – К., 1999. – 16 с.

Зинчук Руслана. Словоизменение существительных среднего рода, оформленных по образцу субстантивов древних *-ѣ-, *-јѣ-основ, в западнopolесском и смежных говорах. На материале западнopolесского и смежных говоров проанализировано словоизменение существительных среднего рода, оформленных по образцу субстантивов древних *-ѣ-, *-јѣ-основ. Выяснены факторы влияния на существование диалектных отличий в исследуемой системе флексии. Установлено, что специфику диалектной парадигмы анализируемых существительных определяют интенсивные процессы инновационного характера, в частности типичные для описываемого ареала фонетические закономерности и грамматическая аналогия. Показана достаточно высокая продуктивность фонетически видоизмененных древних флексий субстантивов бывших *-ѣ-, *-јѣ-основ. Как выразительные морфологические архаизмы трактованы остатки дуальных форм в именительном и винительном падежах множественного числа существительных среднего рода. Приведены примеры вариантной реализации конкретного окончания в отдельно взятом говоре, что может свидетельствовать об открытом до сих пор процессе становления диалектных норм в системе словоизменения.

Ключевые слова: говор, словоизменение, имя существительное, падеж, флексия, грамматическая аналогия, фонетическая инновация.

Zinchuk Ruslana. Inflexions of Neuter Nouns Formed According to the Model of Old Substantives with *-ǫ-, *-jǫ-stems in Western Polissian and Related Dialects. The article highlights the peculiarities of inflection of neuter gender nouns formed on the model of the old substantives with *-ǫ-, *-jǫ-stems. The emphasis is laid on the factors affecting the existence of dialect differences in the inflectional system under the analysis. The author argues the specifics of dialectal paradigm of the analyzed nouns and concludes that they are determined by the intensive processes of innovative character, including phonetic patterns typical for dialects and grammatical analogy. The study singles out the productivity of the phonetically modified old former inflections of the substantives with *-ǫ-, *-jǫ-stems. The remains of doubling plural forms of neuter nouns in the nominative and the accusative cases are interpreted as expressive/emphatic morphological archaisms. The illustrative examples of variant actualization of every specific ending in one dialect clearly testify that the process of establishing inflectional dialect standards is still in progress.

Key words: patois, form inflections, noun, case, flexion, grammatical analogy, phonetic innovation.

Стаття надійшла до редколегії 29.09.2016